

KULTURVÄRDEN

GAMMAL MEN INTE SJUK
Vårdprogram visar värden

LOVORD PÅ HEMLIGA RUM
Nationalmuseum lockade storpublik

VARGLIV I VILHELMINA
Den sista jägarens boning

K

SKOGSVÅRD I JÄMTLAND
Balansgång med många hänsyn

AMBASSADEN BRILJERAR
Hedersplats för Canberra

PUTSMEDEL OCH SVORDOMAR
Så får kyrkfönstren ny lyster

Nationalmuseum

UNDER YTAN

FLYTTBESTYR

DEN 1 DECEMBER flyttade Statens fastighetsverks huvudkontor till S:t Paulsgatan 6 på Södermalm. Det betyder att det nu finns lediga kontorslokaler i en av världens äldsta bankbyggnader – Bankohuset i Gamla stan. Kanske något för dig och dina kollegor?

En hyresgäst som står inför flyttbestyr är Nationalmuseum som inom kort får tillbaka nyckeln till en renoverad byggnad i världsklass. Det är ett av de största renoveringsprojekten i Statens fastighetsverks historia och temat i denna Kulturvärden. Mer finns att ta del av på sfv.se.

På Djurgården kan vi visa hur minnesmonumentet för flodvägskatastrofen i Sydostasien växer fram. Nu har arbetet kommit så långt att den slutliga formen går att ana men det blommiga och gröna kommer behöva tid att gro.

Det gröna kulturarvet värnar vi lika mycket som det byggda och ibland behöver naturen lite hjälp på traven, som till exempel uppe i Fiskåvattnet utanför Gäddede. Om det berättar våra kollegor som arbetar med skogen.

Vi tittar också närmare på fönsterrenovering av blyfönster och gör ett besök i Canberra. Slutligen vill vi passa på att tipsa om att många blir glada av att få Kulturvärden i julklapp. Du känner säkert också någon.

God jul och trevlig läsning!

MIA FERNLUND
chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Med fokus på hållbara byggnader

FOTO SFV

Kvarteret Loen, där en del av regeringskansliet har sina lokaler, blev i höstas certifierat med betyget silver enligt Miljöbyggnad. Detta är den andra SFV-byggnaden som blivit certifierad.

Dan-Patrik Ryman, miljöspecialist på Statens fastighetsverk, vad är så speciellt med kvarteret Loen?

– Nu finns det papper på att kvarteret Loen är en mer miljömässigt hållbar byggnad än de flesta andra. Av de 14 miljö- och hälsofrågor som granskas fick Loen delbetygen 4 guld, 7 silver och 3 brons. På energidelen fick vi genomgående guldbetyg.

Varför är det viktigt med certifieringar?

– Idag finns det många gedigna miljöklassningssystem som driver på marknaden mot hållbara byggnader. Det hjälper oss som byggherre att ställa tuffa miljökrav och få dem granskade. Sen tror jag att det motiverar oss mer att förbättra miljöstatusen.

Hur miljövänliga är SFV:s byggnader?

– Många av våra byggnader är kulturmärkta, vilket gör att vi bevarar mer än andra fastighetsägare. Det är resursbesparande. Men det kan också hindra oss från att använda ny teknik som skulle kunna vara energibesparande. Utmaningen blir att göra den perfekta avvägningen mellan kulturmiljö och andra viktiga parametrar.

Hur arbetar ni för att få fler byggnader certifierade?

– SFV har tagit beslut att från 2016 miljöcertifiera alla större ny- och ombyggnadsprojekt.

KULTURVÄRDEN NUMMER 4, 2017

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med nio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Hanna Lindstedt Hallsten

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Intellecta Corporate

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Mia Fernlund,

Elisabet Lorenz Werner,

Annica Kvintz Lidzell, Malin

Palmqvist, Anna Strömberg,

Johan Wickström

Foto Linn Ahlgren, Tina

Axelsson, Anthony Basheer,

Melker Dahlstrand, Åke E:son

Lindman, Thomas Fahlander,

Ellen Fröh, Magnus Fond,

Robert Henriksson, Urban

Jörén, Peo Olsson, Johan

Töpel

Illustration Beata Boucht

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget

Det nya hisstornet på

Nationalmuseum

Foto: Melker Dahlstrand

Kontakta oss

Kundservice www.kulturvarden.prenservice.se eller 0770-457 152

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 10316 Stockholm

FOTO ROBERT HENRIKSSON

6

BALANSGÅNG I SKOGEN

Följ med på en varsam
avverkning i Fiskåvattnet

ILLUSTRATION BEATA BOUGHT

12

ENSAM PÅ FJÄLLET

Den sista vargjägarens
hårda liv i svältan

FOTO MELKER DAHLSTRÄND

14

BAKOM FASADEN

Nationalmuseum visar
upp sig i ny skrud

FOTO UREAN JÖRÉN

32

PUTSAT OCH KLART

Glasmästarjobb med
tradition och känsla

JORDNÄRA 5
Nu växer minnes-
värden fram

VÄLBESÖKT 24
Hemliga rum lockade
storpublik

VINNARVALV 25
350 museibilder
på Instagram

RUMMET 28
Rofyllt miljö på
ambassaden i Canberra

NYA VÄRDEN 30
Värdprogram styr
värderingen

FOTO PEO OLISSON

Skissernas museum får Kasper Salin-priset

FYRA BYGGNADER NOMINERADES, men nu står det klart att Skissernas museum i Lund får Kasper Salin-priset, ett av Sveriges mest prestigefyllda arkitekturpriser. Juryns motivering löd bland annat: "En till synes enkel lösning i en känslig och mångbottnad situation. Med ett skickligt grepp låter den nya tillbyggnaden besökaren förstå hela Skissernas museums sammansatta struktur".

Arkitekt för tillbyggnaden är Elding Oscarson på uppdrag av Statens fastighetsverk. Läs mer om museets tillbyggnad i Kulturvärden 4/16.

ILLUSTRATION A.-LANDSKAP

GRÖNA TRAPPOR PÅ RIDDARHOLMEN

MEDAN TRAFIKVERKET påbörjar arbetet med att åtgärda den så kallade Getingmidjan vid Riddarholmen i Stockholm, så fortsätter Statens fastighetsverk arbetet på en annan sida av holmen. Det har blivit dags att göra Överkommissariens trappa till en trevligare, ljusare och grönare plats. Sommaren 2018 kan du njuta av kvällssolen här igen.

**JOBBA
HOS
OSS**

Öppna för en
spännande framtid på
Statens fastighetsverk!
Mer information hittar
du på sfv.se.

STATENS FASTIGHETSVERK

KULTURVÄRDEN UNDER GRANEN

VAD GER MAN till den som har allt? Årets julklapp 2017 är, enligt HUI Research, elcykeln. Det låter som en trevlig gåva som kan gynna konditionen. Men lika informativ och njutbart bildande som Kulturvärden är den ju inte. Ge din vän en välkommen prenumeration istället. Du tecknar den antingen på kulturvarden.prenservice.se eller via Kulturvärdens kundservice på 0770-457152.

Minnesvård i vardande

TROTS ATT REGNET och nordanvinden viner fortskrider skapandet av minnesvården efter flodvågskatastrofen i Sydostasien 2004 på Djurgården i Stockholm. 1250 kubikmeter jord formas med hjälp av grävskopor, skovlar, mallar och skickliga händer till mjukt rundade landskapsvallar i en dubbelspiral. I vallarna planteras 80 000 blomsterlökar och fröer sås som kommer att göra dem grönskande med flera sorters lila blommor. På sfv.se kan du följa bygget via webbkamera och film. Ännu dröjer det tills blommorna spirar men redan nu, trots grävmaskiner, lera och pågående bygge, kan man skönja att det kommer bli en vacker och värdig minnesplats. Minnesvården beräknas vara klar i slutet av våren för att invigas i juni 2018. Därefter kommer växtligheten att behöva rota sig över sommaren. Hösten 2018 kan alla som önskar besöka minnesvården på riktigt.

MIA FERNLUND

SKOGSVÅRD
som ger nytt liv

Att vårda skogen för framtiden är en balansgång. Det handlar om att göra en avvägning mellan de olika nyttigheter skogen kan ge oss. Följ med på en naturvårdsavverkning i Statens fastighetsverks skogar i norra Jämtland.

TEXT Malin Palmqvist FOTO Robert Henriksson

Fn kungsörn dyker ner över bilen denna soliga aprildag. Skogvaktaren Sven Hagström kör på den skumpiga skogsvägen genom Fiskåvattnet några mil från Gäddede. Varje år tillryggalägger han 3 000 mil i bil för att ta hand om Statens fastighetsverks (sfv) skogar i Jämtlands län.

Merparten av dessa skogsområden ligger i rennäringens åretruntmarker. De marker vi rör oss i nyttjas av Raedtjieværie sameby. Efter en bits körning passerar vi några renar på väg från vinterbetet upp mot fjället för kalvningen i mitten av maj. När Statens fastighetsverk vill avverka råder samrådsplikt med samebyarna.

– Den här fjällnära skogen är värdefull eftersom träden har mycket hänglav. Under den här tiden på året, när det är tjockt snötäcke, är renen beroende av hänglav och det är värdefullt att det finns kvar bårder av hänglavsskog, säger Sven Hagström.

Vi passerar ett skogsområde som brann för några år sedan. Kvar är ett snötäckt mänlandskap som lämnar sikten fri mot det skarpt skurna Fiskåfjället, eller Bäeriesværi på samiska.

Solen värmer när vi parkerar bilen. I luften finns en omisskännlig doft av nyavverkade barrträd och längs vägen

ligger höga travar av stockar. Ovanpå den snötäckta marken gungar våra steg på en tjock matta av ris som skyddar marken från skogsmaskinerna.

DET ÄR MÅNGA aspekter som man måste ta hänsyn till när det gäller val av skogsbruksmetod. I sfv:s nya strategi för hållbart skogsbruk pekas ett antal områden ut: rennäring, friluftsliv, naturvård och klimatnytta. En annan aspekt är arbetstillfällena:

– Vi har hittat en någorlunda balans i vår långsiktiga

Renen är beroende av hänglav vilket är en anledning till att SFV väljer att använda hyggesfria metoder.

Naturvårdande
skogsskötsel
vid Fiskåvattnet i
Jämtland.

Naturvårdsspecialisten Per Linder,
skogvaktaren Sven Hagström och
fastighetschefen Lars Lodin.

»På sikt kommer vi ha ett mycket påtagligt inslag av gamla träd i landskapet. Det känns bra att lämna efter sig för framtida generationer.«

skogsstrategi. Det finns en rimlig ekonomi och vi bidrar till jobbtillfällena i inlandet samtidigt som ytterligare arealer avsätts för naturvård. Trä är ju också en förnybar råvara, säger Lars Lodin, fastighetschef på SFV Skog.

DEN VANLIGASTE METODEN att bruka skog i Sverige är trakthyggesbruk där jämgamla träd avverkas till kala ytor. SFV bedömer att trakthyggesbruk där man tar generös naturvårdshänsyn även fortsättningsvis är den lämpligaste metoden för merparten av markerna. Naturvårdshänsyn innebär bland annat att kantzoner lämnas orörda liksom trädgrupper och fuktstråk.

– Du får ett helt annat intryck av trakthyggesbruk i dag än för 20 år sedan. Tidigare tog man det man behövde på effektivast möjliga sätt. Trakthyggesbruk som det är nu, och rätt skött, ger ett mer varierat skogslandskap än tidigare, förklarar Lars Lodin.

Ett annat sätt att sköta skog är hyggesfritt skogsbruk. Det är ett samlingsnamn för olika metoder, till exempel blädningar, där endast vissa träd avverkas och marken därigenom hela tiden är skogsklädd. Enligt SFV:s nya skogsstrategi vill de bli bättre på att nyttja hyggesfria metoder där de lämpar sig.

– Vi ska ha kvar en grön infrastruktur, med livsmiljöer som är populära för olika arter, säger Lars Lodin.

Hyggesfritt passar bra i granskogar, vilket är anledningen

till att SFV har genomfört flest antal blädningar i de jämtländska skogarna. I dessa skogar finns träd i alla storleksklasser kvar efter avverkningen.

– Nackdelen med hyggesfritt i stor skala är att det blir många fler granskogar på bekostnad av tall- och lövskogar, säger Lars Lodin.

Andra nackdelar är ökad risk för rottröta och att nygallrade bestånd är mer stormkänsliga.

– Ett träd anpassar sig till sin närmiljö, när man öppnar upp blir det andra förutsättningar. Då behöver trädet växa annorlunda, kanske utveckla ett annat rotsystem. En avverkning kan göra att det plötsligt blir tvärljust. Framför allt granen föredrar skuggiga områden och det kan ta några år innan den anpassat sig, säger Sven Hagström.

I DEN SKOG vi besöker pågår en naturvårdande skogsskötsel. Här sparas äldre, grövre träd och lövträd som avviker från beståndet, så kallade naturvärdesträd.

– På sikt kommer vi ha ett påtagligt inslag av mycket gamla träd i landskapet, inte bara där vi utfört naturvårdande skötsel utan även i produktions-skogen. Det är något som vår generation knappt fått uppleva, så det känns bra att lämna efter sig för framtida generationer, säger Lars Lodin.

Träden märks med stämplrar för att urskilja ägare och ursprung.

Maskinföraren Ingemar Jakobsson skickar iväg trädstammarna högt upp på åsen.

Den gulsvarta skördaren kryper nedåt mot sjön. Dess enorma gripklo greppar ett träd, kapar av det och befriar det snabbt från dess grenar. Det går snabbt. Maskinens rörelser i terrängen registreras på en GPS-karta i förarhytten. För maskinföraren Ingemar Jakobsson är valet mellan naturvårdande avverkning jämfört med konventionell slutavverkning lätt.

– Jag ville inte sätta mig och köra vanlig avverkning igen. Här får du verkligen fundera, säger han.

Besluten kring vilka träd som ska tas ner är mångdubbelt fler här. Ingemar Jakobsson skickar iväg trädstammarna högt upp på åsen för att de lättare ska kunna fraktas ut till vägen.

Området är präglad av brand sedan tidigare. 60 procent av träden ska avverkas, resterande del av beståndet inklusive breda kantzoner och naturvärdesträd sparas. Sedan ska området naturvårdsbrännas. En naturvårdsbränning ska efterlikna en naturlig skogsbrand.

– Generellt är det brist på död ved i skogarna. Många arter är knutna till det, säger Lars Lodin.

Syftet är att skapa en mångfald av substrat – det underlag som växter, svampar och lavar växer på. Att skogen brinner återkommande är ett måste för att somliga växtarter ska trivas i området. Flarnlav växer på rikligt kolade stubbar, tallkapuschongbaggen älskar brandvärme och den sotsvarta praktbaggen söker sig till glödbäddar.

TRÄD SOM SKADATS, men överlevt tidigare bränder kan ha något som ser ut som ärr i barken. Det kallas brandljud (efter ett gammalt svenskt ord för växa). Upprepade skador skapar kådrik ved som gör att träden kan bli mycket långlivade. Tallen med sin höga krona och tjockare bark klarar brand

»Generellt är det brist på död ved i skogarna. Många arter är knutna till det.«

bättre än granen. För att säkerställa att brandljud ska bildas vid kommande bränning, så skalas barken av på vissa tallar för att elden lättare ska komma åt. På höjden av en slänt ligger en hel stam med avskalad bark. Detta för att man ska skapa kolad död ved och samtidigt få elden att bränna bort det mesta av humusen i marken. Då aktiveras också de frön som finns i markens så kallade fröbank, det vill säga frön som ligger i marken och väntar på bra gröningsförhållanden.

OMRÅDET VI BEFINNEN OSS I är omringat av sjö, vägar och bäck. Här finns bra möjligheter för en säker bränning, utan risk för att branden sprider sig utanför det tilltänkta brandområdet.

– Det är däremot svårt att få en tillräckligt hård brand, det vill säga en brand som bränner upp det mesta av humusen. Man vill gärna ha en hård brand så att man bränner ner till mineraljorden, då finns bra möjligheter till föryngring för lövträd som asp och sälg som har små frön, säger SFV:s naturvårdsspecialist Per Linder.

– Efter en naturvårdsbränning så låter vi skogen föryngras naturligt. I regel kommer först lövträd och tall och på längre sikt kommer granen som vill ha lite skugga. Allt börjar om igen. *

För att branden ska komma åt tallen, som är brandtålig med sin tjocka bark och höga krona, skalas delar av barken av.

HÅLLBART SKOGSBRUK

STATENS FASTIGHETSVERK (SFV) förvaltar 866 000 hektar produktiv skogsmark. Av denna areal är 29 procent – cirka 250 000 hektar – klassad som produktionsskog och resterande 71 procent är avsatt för naturvård i form av naturreservat, blivande naturreservat eller frivilliga avsättningar. Merparten av skogarna ligger inom rennäringens åretruntmarker, medan cirka 10 000 hektar är beläget i södra Sverige.

Under sommaren 2016 presenterade SFV en strategi för Hållbart skogsbruk, där visionen är ett skogsbruk med största möjliga samhällsnytta. Här handlar det om att balansera och ta hänsyn till bland annat naturvård, rennäring, friluftsliv, klimatnytta och ekonomi. Genom denna strategi beräknas arealens frivilliga avsättningar öka avsevärt och på lång sikt uppgå till 80 procent av SFV:s produktiva skogsmark.

[Läs mer om skogsstrategin på sfv.se](http://sfv.se)

På Ljusfjällets sluttning vid Vilhelmina finns en så kallad svälta. Här bodde Sveriges sista vargjägare, Johan Walfrid Enocksson. En udda personlighet som så småningom blev en levande legend.

TEXT *Elisabet Lorenz Werner* ILLUSTRATION *Beata Boucht*

Anekdoten: Den enögde vargjägaren

”JAG LIGGER MED GEVÄRET vid min sida och stirrar och väntar, att vargen skall komma så nära, att ljuset från elden ska speglas i hans öga, så att jag kan rikta ett silverkorn dit. Men nej, så nära vågar sig den gamle besten icke, utan låter åter höra sin stämman. Därefter drar den sig åter dit, där flocken är samlad under oupphörligt hemskt ljudande sträva tjut. Så kommer den till de sina och då tystnar stämmorna. Allt blir lugnt och tyst.”

Nära Vilhelmina på Ljusfjällets sydsluttning finns en så kallad svälta, en mycket enkel bostad, där Sveriges siste professionelle vargjägare Johan Walfrid Enocksson (1892–1977)

bodde under många år. Enocksson föddes i Älgarås socken vid mossarna i Myrhult och Fägre mo. Familjen fick tio barn, Johan Walfrid var trilling, två pojkar och en flicka, men systemen dog efter bara ett år. Barnen tillbringade mycket tid ute i markerna och redan i 12-årsåldern hade de börjat jaga småvilt.

PÅ 1850-TALET och senare fanns vargar långt söderut i de svenska skogarna. Johan Walfrid fick som barn lyssna på berättelser om vallpojken Sven i Sjöbråten som hittat en varglya och fått en stor belöning och om en äldre bekants ungdomshistorier om vargjakt i trakten. Medan Johan Walfrid

och tvillingbrodern Hjalmar sköt skogsfåglar, rådjur och älg med hemstöpta kulor ute i sina välkända skogar närde de drömmen om vargjaktens tjusning. En dröm som skulle förverkligas.

När Enocksson var 14 år förlorade han sitt ena öga. Under någon slags hantering av geväret råkade patronen explodera och han fick en flisa i ögat. Resan till närmaste lasarett var omständlig och innan de kom fram var det för sent att rädda synen, ögat opererades bort. Nästan samtidigt dog barnens mor, fadern sålde huset och barnen fick klara sig själva. Det var svåra tider och pojarna fick ta de ströjobb de fick tag i. De vandrade upp genom Sverige och tog arbete där de hittade det. Brodern Hjalmar gick till slut på ett valfångstfartyg vid Sandefjord och kom i förlängningen till ett nytt liv på Nya Zeeland.

JOHAN WALFRID FORTSATTE sin resa norrut. Efter fiskrenseri- och gruvjobb i Nordnorge kom han till Kiruna där han nekades jobb på grund av att han saknade ett öga. Han vände åter till skogsjobb i Härjedalen, men strax därefter ställdes avverkningen in eftersom första världskriget brutit ut. Enocksson skaffade jakträtt och sände efter sin gamla hagelbössa från släkten i Västergötland. Han försörjde sig sedan hjälpligt genom att jaga hare, till sitt eget hushåll, och sälja fågel till handelsboden.

I mitten på 1930-talet sökte Enocksson tillstånd som

vargjägare, han befann sig nu i Vilhelminatrakten. Noggrant byggde han riktiga kojor på vargrika platser. De tio följande åren lämnade han knappt fjällvärlden, jakten på varg blev hans kall. Det var, också detta, ett mycket hårt liv och Walfrid fick till slut skörbjugg med svåra symptom som slutligen tvingade honom ner från fjället. Han återvände efter behandling, men fick kort därefter sluta som vargjägare. Ingen har bött i hans svältor sedan 1950-talet. Som historiska spår av ett mycket udda levnadsöde kan svältorna beskrivas som unika.

»Skörbjugg tvingade till slut ner honom från fjället.«

FÅ PROFESSIONELLA vargjägare är dokumenterade och Enocksson var

unik på många vis. Från att ha tagits emot med stor tveksamhet, blev han en respekterad vargjägare i norr och på sikt en levande legend. Förutom att han var en skogens och naturens man var han beläst och tyckte om att skriva, hans egna ord tar oss tillbaka ut på fjället: "På kvällen klarnade det och det blev kallt med klart mänsken och lugnt väder. Sedan jag vilat mig och kokat kaffe inne i kåtan tog jag geväret och gick upp i en backe för att lyssna på vargarna. I backen stod en lämplig björk, i vilken jag kröp upp för att höra bättre. Medan jag var i björken fick jag just höra vargarna prata uppe på Tarsvardsidan. Jag lyssnade på dem en stund för att höra vilken väg de togo. Det bar mycket riktigt i väg ned mot Remdalen". *

KÄLLOR: *Den enögde vargjägaren i Vilhelminafjällen, Johan Walfrid Enocksson av Christer Westerdahl, Båtdokgruppen Förlag.*

The image shows a detailed view of the ceiling of the Nationalmuseum in Stockholm. It features a complex, star-shaped pattern of ornate, gilded moldings in shades of gold and purple. The design is highly decorative, with intricate carvings and a central circular element. The perspective is looking up, emphasizing the height and grandeur of the architecture.

Nationalmuseum
INYTT LJUS

*Ljuset flödar in, färgerna sprakar och tekniken bländar.
Efter fyra års renovering lämnar Statens fastighetsverk
med stolthet över en museibygnad i världsklass.*

TEXT *Johan Wickström* FOTO *Magnus Fond, Melker Dahlstrand, Linn Ahlgren*

De utsökta detaljerna är en viktig del av museiupplevelsen. Till exempel mönstren i ekparketten, de glänsande takrosetterna och blandningen av nya och gamla stänger i entrétrappan.

Monumentalt och storslaget är första tanken när man stegar upp för trapporna i Nationalmuseum. Inne i en av pelarsalarna på mellanplanet strilar ljuset åter in mellan de stiliga marmorpelarna och fortsätter genom ljusgårdarna ända till fönstren på andra sidan av fastigheten.

Genom att drygt 300 igensatta fönster nu åter öppnats är huset nästan genomskinligt. Man får kontakt med staden och vattnet utanför samtidigt som det är lättare att orientera sig i den stora huskroppen.

Med hjälp av höstljusets strålar syns också alla detaljerna tydligare, till exempel de dekormålade kupolerna i taket, de intrikata mönstren på ekgolven och ådringsmålningarna under fönsternischerna. Det är lätt att fastna med blicken i dessa subtila hantverk.

Efter drygt tre års renovering är det en byggnad som visar sig i ny skrud. Spåren från 1800-talets ritningar är tydliga i

»Målet är att lyfta fram huset som det såg ut när det invigdes 1866.»

färger, former och logistik. Och på fasaden har 1 500 stenar bytts ut med kalksten från Borghamn, där ursprungsstenen en gång hämtades.

SJÄLVA HUSET ÄR ju tänkt att vara ett konstverk i sig. Det var arkitekten Stülers vision när han ritade byggnaden för drygt 150 år sedan. Och han skulle nog ha blivit nöjd om han hade sett resultatet idag.

– Titta här, säger Elisabet Jermsten och pekar på de blodröda väggarna i övre trapphallen.

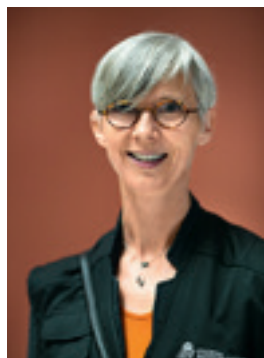
*Inne i kupolsalen på övre planet –
det kanske mest magnifika rummet
– kan man återigen blicka ut mot
himlen. Salen var tidigare delvis
inbyggd och fönstren var täckta.*

– Här har man penselmålat i linoljefärg för att göra ytan mer levande. Det var rött även innan, men det blir en helt annan lyster nu med de originalmetoder som använts.

Elisabet Jermsten är kulturarvsspecialist på Statens fastighetsverk och har arbetat med att ta vara på de kulturvärden som finns i huset, att hitta rätt balans mellan att bevara och utveckla.

– Det finns så många kulturvärden här, till exempel konsthistoriska, arkitektoniska och teknikhistoriska, säger hon.

*Elisabet Jermsten,
kulturarvsexpert på SFV.*

INNE I KUPOLSALEN – det kanske mest magnifika rummet – kan man återigen blicka ut mot himlen. Rummet byggdes delvis igen på 1920-talet och har nu återfått sin forna glans.

Den övergripande rumsplaneringen är också den omgjord, i linje med originalritningarna. Det ger ett tydligare och mer varierat rörelseschema för besökarna.

– Målet är att lyfta fram huset som det såg ut när det

invigdes 1866, förklarar Elisabet Jermsten.

Även färgsättningen har tagit avstamp i 1860-talet, men där vissa partier också har kvar färger från 1920-talet. De små kabinettsrummen är renoverade och ommålade i en rad kraftfulla färger som ska samspela med konsten (läs mer på sid 26).

För att skydda konsten har samtliga innerfönster bytts ut mot nya glas som filtrerar bort skadligt ljus och med inbyggda gardiner som fälls ner om det blir för mycket sol.

NERE PÅ DE publika ytorna på entréplanet väntar också en ny upplevelse för museibesökarna. Här har golvet i ljusgårdarna höjts medan Kyrksalen i mittgången i entréhallen sänkts. Resultatet är ett sammanhängande entréplan. Ljusgårdarna har magnifika glastak som absorberar ljudet och skapar imponerande ljusspel på stenväggarna. I den södra ljusgården har hörsalen tagits bort. Därför kan ljuset åter komma in igen. I ena delen av

»Det blev ett mer komplicerat projekt än väntat men vi har uppnått samtliga våra mål med renoveringen.«

Åsa Albihn, fastighetschef på SFV.

RENOVERINGEN I SIFFROR

1 000 – antalet personer som varit delaktiga i projektet.

50 – antalet yrkesgrupper som varit involverade.

31 881 ton – mängden schaktmassor som transporterats bort (motsvarar nästan allt tegel i Stads-huset).

30 000 – antalet körningar med minidumpers för att frakta ut spräng- och schaktmassor.

5 300 kubikmeter – volymen som de nya tekniska installationerna tar upp (motsvarar 52 stadsbussar).

1 500 – antalet stenar som bytts ut i fasaden.

331 – antalet fönster som bytts ut inne i museet.

1 300 000 – utförda mantimmar på bygget.

Ljuskården har det stora hisstornet med flätad mässing placerats – ett objekt som bryter av mot 1800-talets former men som skapar en spännande kontrastverkan. I den andra delen finns en flexibel yta för möten, föreläsningar och filmvisning.

De tekniska installationerna är märkvärdiga i sig, även om de inte syns för besökarna. Bakom väggar, golv och fönster döljer sig ventilationsrör, sprinkleranordningar och klimatlösningar som sköter temperatur, luftfuktighet och brandsäkerhet. Rummen är indelade i klimatzoner och kan styras individuellt.

En stor del av teknikanläggningarna döljer sig i teknikrum, nedsprängda under ljuskårdarna. Ledningarna har sedan dragits upp i vertikala schakt genom byggnaden och lagts bland annat under parkettgolven.

Ett exempel på en innovativ lösning är de nya takrosetterna på mittenplanet. Bakom dessa förgyllda takprydnader döljer sig såväl sprinkler som ventilationsdon.

– Det här är nog en unik lösning. Jag känner inte till att det provats någon annanstans, säger Elisabet Jermsten.

Det är således ett hypermodernt museum – bakom 1800-talsytan. Det låter som en paradox, en av många i detta projekt.

För att förstå förutsättningarna för renoveringen måste vi backa bandet drygt tio år.

Då var Nationalmuseum ett hus med stora tekniska brister.

– Byggnaden var i dåligt skick på en rad punkter. Fasaden var dålig, säkerhets- och klimatanläggningarna

var inte tillräckliga för att tillgodose konstens värde, säger Åsa Albihn, fastighetschef på SFV.

Nationalmuseum skickade därför in en skrivelse till regeringen där man bad om en om- och tillbyggnad. Det ledde till att Statens fastighetsverk fick göra en förstudie. Efter många turer sattes spaden i marken 2014 för den första helhetsrenoveringen av museet på 148 år.

– Det blev ett mer komplicerat projekt än väntat men vi har uppnått samtliga våra mål med renoveringen: att skapa förutsättningar för ett modernt och flexibelt museum med mer publika ytor på byggnadens villkor. Och som dessutom är miljövänligt.

TIDSLINJE

2008–2017

Nationalmuseum stängde 2013. Men renoveringsprojektet började långt innan dess.

Glastaket med sina 104 små pyramider är specialutvecklat för att "slå sönder" ljudet. Ljudvågorna studsar och tas emot av innerväggarnas akustikputs.

1.

2.

3.

*1. Vid sol skapar taket ett vackert ljusspel på väggarna.
2. I fasaden har 1500 stenar bytts ut med kalksten från Borghamn – samma ort som ursprungsstenen kommer från.
3. Spräng- och schaktarbeten i norra ljusgården för att göra plats åt de nya teknikrummen.*

2008

SFV PÅBÖRJAR förstudie för renoveringen för att anpassa Nationalmuseum till nya krav. Innan dess har museet skickat två skrivelser (2005 och 2007) till regeringen om behovet av en om- och tillbyggnad.

2011

SFV LÄMNAS IN ett byggnadsprogram till regeringen där renoveringen delas upp i två etapper. Första etappen utgörs av huvudbyggnaden, medan den andra innehåller en tillbyggnad samt rivning av annexet.

2012

SFV FÅR I UPPDRAG att genomföra projektet av den första etappen av renoveringen, det vill säga att enbart renovera huvudbyggnaden. De två arkitektbyråerna Wingårdh samt Wikerstål upphandlas som arkitekter för omgörningen.

Ny lyster. Takmålningar och övriga ytor har rengjorts minutlöst.

SLUTNOTAN FÖR HELA projektet blev 1 255 miljoner kronor. Det innebär att budgeten överskreds med cirka 10 procent, vilket är relativt lite med tanke på projektets storlek.

– Höjningen berodde främst på de tuffa sprängnings- och schaktarbetena där vi stötte på oväntade problem. Men under hela projektet har vi haft en tydlig kostnadsstyrning, förklarar Åsa Albiñ och berömmar även generalentreprenören Skanska:

– Jag är väldigt imponerad av Skanskas sätt att genomföra det komplexa projektet.

Genom fler publika ytor och bättre logistik kan Nationalmuseum nu ta emot 2 000 personer åt gången, en fördubbling jämfört med tidigare.

Men den ökade besöksmängden kräver att alla tekniska system fungerar på topp.

Nu pågår intrimningen av systemen, som sfv driftar och förvaltar. Mikael Östman, driftansvarig för Nationalmuseum, är en av dem som ska se till att de tekniska installationerna levererar som de ska.

Han tar med oss ner till rummen under ljusgårdarna för att visa några av de tekniska aggregaten. Systemen regleras digitalt och övervakas av sfv:s driftpersonal dygnet runt.

– Projektet är inne i slutfasen nu så alla system testkörs för fullt. Valmöjligheterna för klimatstyrningen är så många fler nu jämfört med tidigare. Det känns spännande att drifva ett sånt här modernt hus, säger Mikael Östman. *

2013 ||||| 2014 ||||| 2015 |||||

DEN 3 FEBRUARI stänger Nationalmuseum för allmänheten och påbörjar en drygt ettårig tömning av byggnaden. Alla tusentals föremål packas in individuellt.

I FEBRUARI fattar regeringen beslut om att genomföra renoveringen. Skanska får uppdraget som generalentreprenör efter en upphandling. Den 4 juli sätts spaden i marken.

DE GAMLA HÖRSALARNA rivs och nya teknikrum sprängs ner i berget under de båda ljusgårdarna. Delar av annexet rivs och ersätts av en servicebyggnad för inlastning. Skadad fasadsten byts ut och taket får nya kopparplåtar.

BALANSMÄSTAREN

Att projektleda en renovering för en miljard kronor och med drygt tusen personer inblandade klarar inte vem som helst. Men Cecilia Brännvall på Statens fastighetsverk har haft helikopterblicken över projektet ända sedan start.

Modernt, men ändå bevarat. Öppet och tillgängligt, men supersäkert. Högsta kvalitet på alla detaljer, men med begränsad budget.

– Det tuffaste har varit att få ihop alla dessa motstående krav. Det är hela tiden en avvägning mellan att utveckla och bevara, säger Cecilia Brännvall, som efter sju år som projektchef för renoveringen av Nationalmuseum snart har rott projektet i hamn.

DAG OCH NATT har hon levt med detta projekt allt sedan SFV fick uppdraget att ta fram ett byggnadsprogram 2010. Redan från början uppstod en del utmaningar. SFV:s ursprungliga plan fick bantas ned och planerna göras om.

– Från början var det tänkt att det skulle bli ytterligare en byggnad där vi kunde placera tekniken. Men sedan togs beslut om att vi skulle hålla oss i huset, vilket innebar snabba omprojektteringar.

När arkitekterna kom in i projektet var den första stora nöten att lösa var tekniken skulle placeras, ventilations- och klimatanläggningarna.

– Konsulterna har verkligen lagt ned

– Det är hela tiden en avvägning mellan att utveckla och bevara, säger projektchefen Cecilia Brännvall.

mycket energi på att komma med nya lösningar. Att spränga sig ner och göra teknikrum under ljusgårdarna är ett bra exempel på det.

Dock blev sprängningsarbetena mer komplicerade än planerat. I vissa delar

gick det inte att spränga på grund av sprickbildningar och för höga vibrationer. Då fick man säga sig fram i berget, vilket ledde till fördyringar.

– Det är en komplicerad byggnad att renovera. Eftersom huset tog 15 år att bygga är det olika lösningar i olika delar av byggnaden, vilket inte gått att förutse. Vi har fått vara flexibla och lösa problemen när de uppstått.

DET HAR INTE bara varit komplicerat för Cecilia Brännvall – det har varit väldigt roligt också. Särskilt lyfter hon fram det stora engagemanget bland de drygt tusen personer som medverkat, inte minst de skickliga hantverkarna.

– Det har varit oerhört kul att se hantverket växa fram i byggnaden. Och det kommer att märkas på kvaliteten i alla detaljer, som till exempel parketten, måleriet och stuckjobben.

Efter slutbesiktning och överlämnande till Nationalmuseum väntar ett par månaders slutdokumentation för Cecilia Brännvall. Sedan står nya projekt på tur:

– Jag tar mig gärna an nya stora projekt. Nationalmuseum är det roligaste projektet jag jobbat med, men ett stort projekt kräver också mycket engagemang. Det beror helt på förutsättningarna. Jag får se, kanske vill jag göra något helt annat! *

2016

I NOVEMBER LYFTS den 25 ton tunga stålkonstruktionen till glastaken på plats. Den 242 kvadratmeter stora pjäsen har transporterats med pråm från Hudiksvall. Under de nya taken har ljusgårdarna återställt. Samtliga tekniska installationer byts.

2017

SALARNA FÅR SIN nya färgsättning, som till stor del inspirerats av 1800-talets färgpalett i museet. Hisstornet kläs in i patinerad mässing. Takmålningar och övriga ytor rengörs. Byggnaden görs klar för överlämning.

NYSKAPARNA

En pendling mellan att hitta det självklara och det oväntade. Så beskriver arkitekterna Gert Wingårdh, Josefin Larsson och Erik Wikerstål sitt arbete med att forma Nationalmuseum till en ny tids krav.

Släpp in ljuset och gör ett modernt, flexibelt museum som klarar dagens tekniska och säkerhetsmässiga krav i ett hus från 1866 – utan att några installationer syns på ytan.

Det var ingen enkel utmaning som arkitektfirmorna Wingårdh och Wikerstål tog sig an 2012 när de vann upphandlingen om att rita om Nationalmuseum.

Men desto roligare.

– Den grundläggande planlösningen som ursprungsarkitekten Stüler tog fram är ju väldigt ändamålsenlig i sig. Vi har kunnat utgå från den när vi öppnat upp. Hans intrikata rumssekvenser byggdes bort för hundra år sedan, nu har vi tagit tillbaka dem, säger Gert Wingårdh, arkitekt på Wingårdhs.

Att återgå till Stülers ritningar och utifrån dem skapa lösningar i samklang med byggnadens egna kvaliteter var en ganska självklar lösning för arkitekterna.

UTMANINGEN VAR ATT få ihop de tekniska kraven i den gamla fastigheten. Så i ett tidigt skede föreslog arkitekterna att teknikrummen skulle läggas i två nya rum som skulle sprängas ner i berget under ljusgårdarna.

– Det var ett strategiskt beslut att

Det mässingsinflätade hisstornet tycks sväva upp mot glastaket. Samma flätmönster återfinns i den nya servicebyggnaden bredvid annexet.

lägga teknikrummen i berget. Ovanpå dessa höjde vi ljusgårdarna och sänkte samtidigt den mittliggande Kyrksalen. Det blir en känsla av ett gemensamt entrérum med större överblickbarhet där man får lust att röra sig ut i de övergläsade gårdarna, lite som i Rijksmuseum i Amsterdam, säger Erik Wikerstål, från Wikerstål Arkitekter.

ETT ANNAT STORT beslut var hur hissarna skulle placeras. Till slut föll valet på den södra ljusgården där den gamla hörsalen skulle tas bort och väggarna skulle återställas med listverk, i samklang med utformningen i den norra ljusgården.

Nu står det mässingsinflätade hisstornet centrerat i en tredjedel av ljusgården – ett väldigt mäktigt objekt som nästan ser ut att sväva upp mot taket. Här finns tre hissar som kan rymma cirka 130 personer, en förutsättning för att klara av de ökande besöksmängderna som förväntas.

– Flätstrukturen har faktiskt en viss referens till Stüler och 1860-talet, då det fanns en lust att återgå till det ursprungliga – flätverk är ju ett gammalt hantverk. Men i huvudsak är detta ett avvikande objekt från det övriga museet. Det blir en stark och homogen materialverkan gentemot den övriga fastigheten, förklarar Gert Wingårdh som menar

Tre nöjda arkitekter efter
slutfört arbete. Från vänster:
Erik Wikerstål, Josefin Larsson
och Gert Wingårdh.

»*Flätstrukturen har faktiskt en viss referens till Stüler och 1860-talet, då det fanns en lust att återgå till det ursprungliga.*»

att arkitekterna pendlat mellan att finna det självklara och det oväntade i sina lösningar.

Även den nya servicebyggnaden, bredvid annexet, har samma flätstruktur på ytan. Lastintaget gör också att logistiklösningen blir helt ny då konstverken på ett säkert sätt kan tas om hand under jord i anslutning till transporthissen.

EN ANNAN ARKITEKTONISK detalj som sticker ut är det kupolformade glastaket som är uppbyggt av 104 små pyramider, vars mönster speglar sig subtielt i stenväggarna.

– Glastaket är specialutvecklat för att slå sönder ljudet. Ljudvägarna studsar mot väggarna där akustikputsen tar

emot ljudet. Det blir en helt annan akustik i rummet utan efterklang. Och så är ju ornamentiken finlemmad och väldigt vacker att titta på, säger Josefin Larsson, en av arkitekterna på Wingårdhs som jobbat med uppdraget under hela projektets gång.

De 25 ton tunga glastaken skeppades från Hudiksvall och att placera dem på taket var en utmaning.

– Det var helt magiskt att se när glastaken lades på ljusgårdarna, kanske min största upplevelse under hela projektet, säger Josefin Larsson.

MEN MYCKET AV arkitekternas arbete handlar om mindre påfallande detaljer. Ett exempel är trappuppgångarna i

entrén. Avståndet mellan de ursprungliga trappstängerna var alldeles för stort, vilket gjorde det farligt för mindre barn. Lösningen på det blev att placera finlemmade mässingsstänger mellan de ursprungliga delarna. För en ovan betraktare känns de som original.

– Mässing oxideras, patineras och åldras väldigt vackert. Vi har många fina mässingsdetaljer i byggnaden, säger Erik Wikerstål, som är full av beundran för hantverksrikedomen i Nationalmuseum:

– Det skulle inte kunna gå att bygga ett bättre hus idag. Att vara med vid renoveringen känns som det finaste förtroendet i min bransch och jag tycker att man har lyckats väldigt bra här. Det är fantastiskt att se resultatet. *

3

RÖSTER OM DET NYRENOVERADE MUSEET:

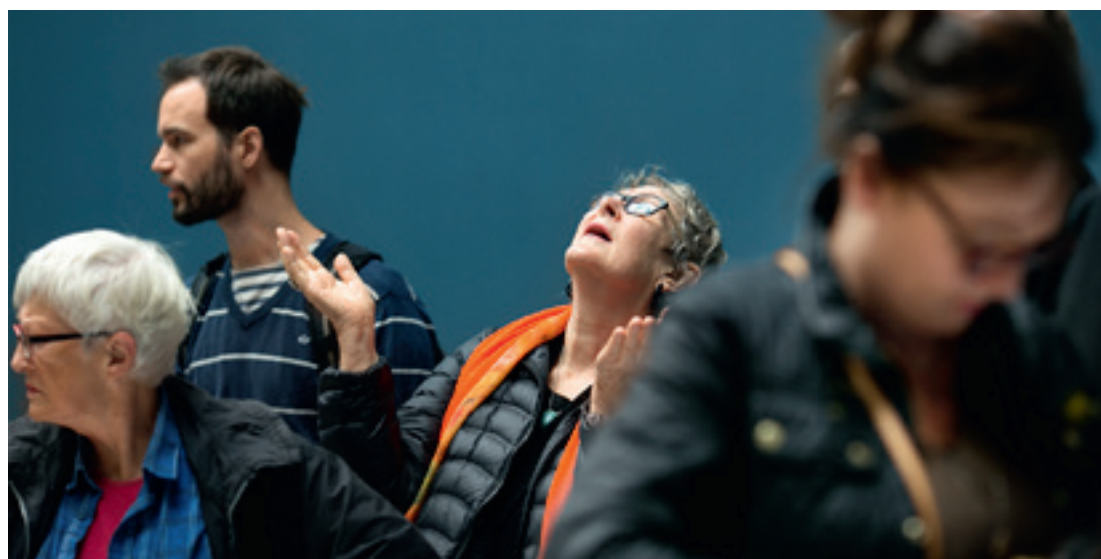
Christina Wallentin
 – Färgsättningen är väldigt fin. Nu när museet är tomt har man ju möjlighet att se mer av själva huset. Det är kul att se de fina detaljerna, till exempel i taket. Sen måste jag säga att SFV har anordnat den här dagen väldigt fint.

Anders Ericsson
 – Det är fantastiskt att komma hit, det är ju ett helt nytt hus. Nu ser man byggnaden på ett annat sätt, och det är kul med de nya färgerna också.

Malin Lövbom och Zawadi Balaile
 – Vi var här precis innan det stängde och man kan verkligen se att det hänt grejor sedan dess. Det är nya färger och pampigt. Och man kan se ut genom fönstren. Det känns renare. Vi ser verkligen fram emot att det ska öppna – det här ju ett av våra favoritmuseer.

Mindre hemligt på Nationalmuseum

Drygt 3 500 personer trotsade regnet för Hemliga rum special på nyrenoverade Nationalmuseum. Och reaktionerna var överväldigande.

ALLT VAR INTE KLART. Några byggnadsställningar stod kvar utanför och visst fanns det lite byggdamm här och där.

Men ändå, de 3 521 besökarna på Hemliga rum special fick möjlighet att kika in på några av de finaste rummen och detaljerna i nya Nationalmuseum när Statens fastighetsverk öppnade byggnaden för en dag, den 28 oktober.

I den långa kön stod folk i alla åldrar, och engagemanget gick inte att ta miste på. Lovorden haglade från besökarna.

En person utbrast spontant: "Jag har väntat på det här så länge, jag älskar den här byggnaden."

Många besökare kommenterade ljusinsläppen från de 331 fönster som nu öppnats upp och hur ljusa och vackra lokalerna blivit. Även de starka färgerna och de nylagda parkettgolven fick många uppskattande ord.

På plats fanns personal från SFV och Nationalmuseum som berättade mer om husets detaljer och lösningar. Dessutom kunde besökarna möta arkitekterna bakom renoveringen samt representanter från Skanska som ansvarat för byggprojektet. Och vid utgången stod Kulturvårdens chefredaktör Mia Fernlund och bjöd på tidningar.

– Vi är överväldigade av att så många trotsade regnet och tålmodigt köade för att komma hit. Det var fantastiskt kul att höra alla lyriska kommentarer om hur ljus och vacker byggnaden blivit, säger Hanna Lindstedt-Hallsten, kommunikationschef på SFV.

VINNARBILDEN PÅ INSTAGRAM

Många besökare på Hemliga rum special på Nationalmuseum deltog i vår fototävling på Instagram. Nästan 350 bilder taggades med #sfvhemligarum och #nationalmuseum2018. Den här vinnande bilden togs av @ellenomquellen, stort grattis från redaktionen. Fler bilder finns på Instagram.

Kabinettrummens nya färgsättning ska samspela med konstens epoker.

En kavalkad i **FÄRG & FORM**

När Nationalmuseum öppnar igen kommer besökarna att upptäcka ett hus med nya utställningsformer och en rejäl färgkavalkad som ska matcha varje tidsepok.

Få besökare kommer att undgå att märka de nya färgerna i Nationalmuseums utställningsrum. Det är en kavalkad från rosa och grönt till lila och gult. Färgerna är en viktig del av renoveringen och ska samspela med konsten i olika tidsepoker.
– Vi har inspirerats av arkitekten

Stülers färgskalor från 1860-talet. Han hade en fantastisk palett i sitt ursprungliga färgprogram, säger Helena Käberg, intendent på Nationalmuseum och projektledare för de nya samlingspresentationerna.

På hennes arbetsrum i Amiralitetshuset på Skeppsholmen – ett stenkast från Nationalmuseum – hänger skisser och färgprover på väggarna.

– Vi har testat oss fram och provmålade i olika nyanser på skivor för att hitta rätt färg till rätt tidsepok, säger Helena Käberg och tar fram en färgsatt ritning över de olika våningsplanen för att förklara färgernas funktion:

– Här börjar vi med 1600-talskonsten, där vi har en mörk blå färg. Den bildar bakgrund till såväl italiensk och fransk barock som i holländska sjölandskap och

»Det ska bli en rytm i upplevelsen: Stora och små rum om vartannat, olika färger och former.«

Rembrandt. Sedan kommer vi till 1700-talet där färgskalan blir betydligt ljusare, mer åt det pastellfärgade hållet.

På mellanvåningen visas bland annat konst och konsthantverk från tidigt 1800-tal mot gula väggar och friluftsmåleri och impressionism mot turkost.

– Rummen ska hänga ihop som i sekvenser. Det ska bli en rytm i upplevelsen: stora och små rum om vartannat, olika färger och former.

UNDER RENOVERINGEN HAR Helena Kåberg och hennes kolleger även jobbat med att utveckla museets utställningsformer. Tidigare var det en tydlig uppdelning: måleriet högst upp och konsthantverk på mellanvåningen. Nu visas olika konstformer tillsammans.

– Det blir mer tematiskt och spännande, säger hon.

Genom renoveringen har Nationalmuseum även fått en annan logistik, där den ursprungliga planlösningen från 1800-talet återställts. De temporära byggnationerna och vägguppdelningarna har tagits ned, skärmarna för fönstren är borta. Även kontor, magasin och konserveringsateljéer har blivit publika ytor.

– Det blir lättare att orientera sig i museet nu. Vi har gjort experiment som visar att besökarna stannar längre i museet om de har möjlighet att titta ut genom fönstren.

EN ANNAN NYHET är att det ska bli mer rotation i samlingarna. Ett stående problem för Nationalmuseum har varit att man kan visa en så liten del av sina samlingar. Men genom att växla kollektioner oftare ska fler av museets 700 000 föremål bli tillgängliga. Samtidigt blir det mer lockande att komma tillbaka för besökarna.

Det är en nöjd hyresgäst som nu påbörjar arbetet med att flytta tillbaka samlingarna.

– Jag tycker att huset blev ännu finare än vad jag förväntat mig. Nu känns det fantastiskt att börja fylla denna byggnad med innehåll, säger Birgitta Castenfors, ställföreträdande myndighetschef på Nationalmuseum.

Hon och hennes medarbetare har varit engagerade under hela renoveringen och har även jobbat med att hitta spännande sätt att använda de publika ytorna på entréplanet, där den nya baren och restaurangen utgör en central del.

– Det ska vara en helhetsupplevelse att komma hit. Och även om vi är ett konsthistoriskt museum är vi samtidigt morgondagens museum när det gäller teknik. Vi ligger i framkant och kan testa saker som andra museer kan lära sig av, säger Birgitta Castenfors. *

– Vi har testat oss fram för att hitta de rätta färgerna, säger Helena Kåberg, intendent på Nationalmuseum och projektledare för de nya samlingspresentationerna.

Fredrik Eriksson (tv) och kollegan Patrik Högberg.

”VI SKA LOCKA ALLA TYPER AV BESÖKARE”

I DE FÖRE DETTA kontorslokalerna på entréplan ska Nationalmuseums nya restaurang och café ta form under ledning av krögaren Fredrik Eriksson.

– Vi ska kunna locka alla typer av besökare, från stora skolklasser till internationella gäster. Det ska finnas något för alla, säger Fredrik Eriksson.

För att få inspiration till menyerna har han åkt runt till restauranger i Europa och letat goda exempel.

– Maten ska vara svensk men med internationella inslag. Vi vill föra det gastronomiska arvet vidare, fast med en nutida modern känsla och med hållbarhet i fokus, säger Fredrik Eriksson.

TOTALT KOMMER restaurangen att kunna ta emot 125 personer i matsalen och ytterligare 150 personer i baren och caféet.

Inredningen och formgivningen av porslin med mera görs av en svensk formgivargrupp under ledning av Matti Klenell. Det är Nationalmuseum som anlitat denna grupp för att spegla dagens svenska formgivning i museimiljön.

RUMMET: AMBASSADEN I CANBERRA

Hedersplats med karaktär

DE VACKERT RENOVERADE trädetaljerna sticker ut i ambassadanläggningen i Canberra i Australien. De bidrog även till att SFV:s renovering och restaurering 2014–15 tidigare i år nominerades till den riksomfattande arkitekturtävlingen National Architecture Awards. I november fick renoveringen hedersomnämmandet

”National Commendation” i kategorin Heritage. Juryn uppskattade den diskreta renoveringen av 1950-talsbyggnaden och att den svenska karaktären bibehållits. Tillsammans med den lokala arkitektbyrån Guida Moseley Brown och dess projektledare Will Gardner samt svenska White Arkitekter lyckades SFV renovera så att det ”knappt syns”. Fler bilder finns på SFV:s Facebooksida.

MIA FERNLUND

OMVÅRDNAÐ

Varje byggnadsminne rymmer flera lager av värdefulla historiska skikt. I Statens fastighetsverks vårdprogram vaskas guldkornen fram. En skattkista för medarbetare, arkitekter, forskare och kommande generationer.

TEXT Johan Wickström FOTO Åke E:son Lindman

I Sverige finns runt 300 statliga byggnadsminnen – från kungliga slott till museer, bibliotek och parker. Det här är några av landets mest värdefulla kulturmiljöer som också har ett lagstadgat skydd.

Men vilka värden ryms i dessa miljöer egentligen? Svaren på denna fråga har skiftat över tid. När de första statliga byggnadsminnena pekades ut i mitten av 1930-talet saknades nämligen motiveringar till de utvalda objekten.

– Bristen på motiveringar var länge ett problem. Tittar vi i backspegeln kan vi se att det finns en hel del renoveringar och ombyggnader som varit hårdhänta utan känsla för de kulturhistoriska värdena, säger Héléne Hanes, kulturarvsexpert på Statens fastighetsverk.

MEN IDAG ÄR läget ett annat. För att kunna hantera de förslag och frågeställningar som uppstår finns ett effektivt verktyg, nämligen vårdprogram. Det är lätt att associera till någon form av sjukvård, men i grunden handlar det om att på ett systematiskt och konsekvent sätt samla all information om objekten och göra en långsiktig plan för förvaltningen.

Vårdprogrammen innehåller historik, kulturhistorisk värdering, en

nuvärdesanalys och långsiktiga mål. Här finns även historiska ritningar och foton.

– Vårdprogrammen är helt nödvändiga för att vi ska kunna fatta väl underbyggda beslut, till exempel vilka material vi ska välja eller vilka miljölösningar som passar bäst. Programmen har också en funktionell form så att både våra medarbetare och hyresgäster kan använda dem liksom till exempel arkitekter, forskare och journalister.

VÅRDPROGRAMMEN tas fram av externa specialister på uppdrag av Statens fastighetsverk. En antikvarie och en arkitekt måste alltid vara med i projekten.

– En av de viktigaste delarna handlar om att beskriva det kulturhistoriska

värdet och för att göra det krävs det en historik. Vi brukar skämtsamt säga att vi kastar upp historiken i luften och de guldkorn som vaskas fram och som gör objektet så speciellt är själva värdet. Ett värde kan vara hur själva byggnaden använts över tid och vad den symboliserar, ett annat värde kan vara att byggnaden har kvar sin ursprungliga funktion, säger Héléne Hanes.

Byggnadernas historia berättar ofta något om framväxten av vårt nutida samhälle. Och börjar man ändra för mycket riskerar betydelsefulla historiska spår att försvinna.

– Ta Kungliga Operan som exempel. De som satt på tredje raden fick aldrig komma i kontakt med dem på parketten. De åtskilda trapporna i byggnaden säger något om dåtidens sociala hierarki.

I VÅRDPROGRAMMEN görs även en noggrann genomgång rum för rum, till exempel väggarnas olika färglager, olika typer av golvmaterial och hur dörrömfattningarna är utformade. Allt redovisat genom rumsbeskrivningar och ritningar.

Vårdprogrammen är inga statiska dokument. De ska ha en livslängd på 10–15 år och sedan bör de uppdateras. Det beror dels på att fastigheternas skick kan ha ändrats, dels på att kulturvärdena kan ha kommit i ett nytt ljus.

FOTO JENNIFER GLÄNS

Héléne Hanes, kulturarvsexpert på SFV.

Kungliga bibliotekets inglasning från 1997 är ett exempel på en nutida ombyggnad som nu har fått ett kulturellt värde.

»I grunden handlar det om att göra en långsiktig plan för förvaltningen.«

– Ibland har det tillkommit nya kulturhistoriska värden. Men det bör gå en viss tid innan vi kan göra en analys av värdena. Det krävs distans och tid, förklarar Héléne Hanes.

Ett av objekten som nu fått en ny värdering är Kungliga bibliotekets annex i Stockholm. Det är det inglasade partiet på baksidan av huset som byggdes 1997 och som inrymmer de underjordiska magasinerna.

– Idag kan vi se att den här inglasningen har ett värde. Konstruktionen är så speciell. Utifrån ser du en slät yta och uppfattar inte bakomliggande fackverk. Därför bör man tänka sig för innan man gör några ingrepp i den här konstruktionen.

Ett annat exempel på nutida kulturvärden är Kronobageriet i centrala Stockholm som inrymmer Scenkonstmuseet.

– När vi renoverade 2016 lyfte vi fram

de intakta 1970-talsinteriörerna från gamla Musikmuseet i ett nytt ljus. Nu kan vi se att de har ett kulturvärde.

I DAG HAR drygt två tredjedelar av de statliga byggnadsminnena ett vårdprogram. I dagsläget har SFV tagit fram 270 vårdprogram för byggnader och mark. Några objekt återstår alltså att undersöka och värdera, och det är ett kontinuerligt arbete som pågår på SFV. Att ta fram ett vårdprogram är en lång process som kan ta allt från några månader upp till ett år beroende på objektets karaktär och kulturvärde.

– Att göra ett vårdprogram är som en historiektion och det måste kunna få ta tid. Det här är kunskaper som vi har nytta av i en mängd sammanhang, samtidigt som vi säkerställer kvaliteten i vårt vardagliga arbete, säger Héléne Hanes. *

VÅRDPROGRAM

- Statens fastighetsverk har som mål att ta fram vårdprogram för varje byggnad, park eller markområde som är statligt byggnadsminne. Vårdprogrammet innehåller historik, kulturhistoriska värden, nulägesdokumentation samt mål och strategier för objektet.
- Vårdprogrammet är ett viktigt verktyg för att SFV ska kunna definiera och redovisa målet med sina fastigheter. Programmen används också för att kunna ta långsiktiga beslut om objekten.
- Idag finns 270 vårdprogram för inrikes byggnader och 12 vårdprogram för fastigheter i utlandet, till exempel ambassader.

*För första gången på drygt 150 år
ska kyrkfönstret i Manillaskolan i
Stockholm renoveras.*

*Syskonen Renée och Niclas Kuhn
– kontsglasmästare i fjärde gene-
rationen – genomför arbetet.*

Med känsla för
SKÖRA GLAS

Tålamod och millimeterprecision. När det gäller att restaurera kyrkfönster finns inga genvägar. Kulturvården gjorde ett besök i verkstaden hos Blyfönsterspecialisten, hantverkare i fjärde generationen.

TEXT *Annica Kvintz Lidzell* FOTO *Urban Jörén*

Niclas Kuhn rengör en av glasbitarna i fönsterverkstaden i Hökarängen.

»Det är en tålamodsprövande process det här. Men regel nummer ett i vårt jobb är att inte stressa.«

Jag ser det som att jag lägger pussel, säger Renée Kuhn.

I Blyfönsterspecialistens verkstad i Stockholmsförorten Hökarängen pågår ett koncentrerat arbete. På bordet framför Renée ligger ett "glaspussel" med hundratals rengjorda glasbitar som just blyspröjsats. De är en del av det 15 kvadratmeter stora blyinfattade fönstret i den kyrksal som i dag tjänstgör som Manillaskolans aula, belägen på Djurgården och som förvaltas av Statens fastighetsverk.

Fönstret är från slutet av 1800-talet och är här för rengöring och reovering. Det har aldrig reoverats tidigare, men eftersom det suttit i norrläge har det ändå klarat sig förhållandevis bra genom åren.

På bordet i andra änden av verkstaden står Niclas Kuhn, Renées bror, och gnuggar frenetiskt på en bemålad bit katedralglas, den skrovliga typ av glas som används i det här sammanhanget. I rengöringsprocessen finns det inga genvägar – man rengör glasbit för glasbit i det varsamt isärmonterade fönstret. Det är mekanisk nötning som gällar, eller "putsmedel och svordomar", som Niclas sammanfattar det. Ibland har smutsen helt enkelt bränt fast i glaset. Då finns det inget att göra.

På just den här glasbiten, som föreställer en bit av Jesus här, putsar Niclas bort både smuts och röd färg som skvätt från byggnadens fasad. Han berättar att det förr i världen hände att konstnärerna bättrade på glasmotiv med oljefärg och att det i dag kan komma som en liten överraskning. När man rengör glaset försvinner nämligen oljefärgen, så man får vara observant innan man börjar jobba.

– Det är en tålamodsprövande process det här. Men regel nummer ett i vårt jobb är att inte stressa, skrattar Niclas och pekar självironiskt på ett långt ärr på vänster arm.

ATT RENGÖRA OCH reovera blyinfattade fönster kräver fullständig koncentration. Det intygar också Renée, som nu märker ut de glasbitar som fått små sprickor med tejpbitar – här ska det lagas med bly i nästa steg.

Men vad händer om någon glasbit – Gud förbjude – skulle gå i tusen bitar? Då finns en 80-årig glasmålare från Rumäni-en redo att rycka in. När han försvinner är det dock oklart vem som ska ta över.

Familjen Kuhn är konstglasmästare i fjärde generationen. Renées och Niclas gammelfarfar gesällvandrade från Tyskland i början av 1900-talet. Efter en period i Lund kom han till Stockholm, där han arbetade på Stockholms

*Smuts, färg och damm
putsas bort från Jesus hår.*

– Jag ser det som att jag lägger pussel, säger Renée Kuhn när hon lägger samman de hundratals glasbitarna i kyrkfönstret. Varje glasbit har tagits isär och rengjorts.

– Det känns bra att kunna återställa dessa vackra fönster till den prakt de förtjänar. Vi är väldigt stolta över hantverket, säger Mary Anne Vardy, fastighetschef vid SFV.

Glasmästeri. 1916 var han med när D Lindholms konstglas-
mästeri etablerades. Det bytte sedan namn till Blyfönster-
specialisten.

– Det kom många tyska hantverkare till Stockholm i
mitten av 1800-talet och i början av 1900-talet, berättar
Renée. Det var då bland annat Strandvägen byggdes. För att
inte tala om stadshuset, med Gyllene salen och Blå hallen.
Miljöer som vi är med och renoverar i dag.

Men blyfönstertillverkning är ett mycket äldre hantverk
än så. Redan på 1200-talet tillverkades blyinfattade fönster
och då i huvudsak till kyrkor och katedraler. Ursprungligen
tillverkades de av munkar, som helt enkelt längtade efter mer
ljus. De visste ännu inte hur man tillverkade stora planglas,
men upptäckte att man kunde sätta samman flera glas med
blyspröjs. Bly var ett material som fanns tillgängligt och som
dessutom visade sig mjukt och lättarbetat.

Det är fönstrets mittparti, som består av
sex stora delar, som just nu är i verksta-
den för renovering. Två personer har
hjälpats åt att under stor koncentration
montera ned del för del med skylift
från skolbyggnaden. Fönstren har
sedan försiktigt transporterats från
Djurgården hit till Hökarängen. Vart
och ett av de sex delfönstren är 1,40 breda och 1 meter höga
och varje fönsterdel är omsorgsfullt tejpad och försedd med
stödjärn: det gäller att inte utsätta sig för risken att någon av
de hundratalas glasbitarna ramlar ut under transporten.

– Man brukar tala om att gamla blyinfattade fönster blir
”rassliga”, förklarar Niclas. Det beror på att kittet under
blyspröjsen har försvunnit och att blyspröjsen bredvid
lödningarna spricker. Fönstret blir otätt och måste renoveras.

NICLAS HAR BÖRJAT med att dammsuga bort den värsta
smutsen på rutorna. Efter isärtagning av rutan och rengöring
av glasbitarna tar Renée över. Blyspröjsen till fönstren anpas-
sas till glasets tjocklek med hjälp av en blymaskin.

– Förr drog vi allt bly själva. Numera köper vi blyspröjs i
25-kiloslådor från Belgien, berättar Renée.

Hon arbetar dock med samma verktyg som tre genera-
tioner Kuhn använt före henne. Och det gäller att ha milli-
meterprecision när man ska passa in glasbitarna i stommen
av bly.

– Bitarna till det här fönstret är bra skurna. Det är tur för
det underlättar, konstaterar hon.

Renée har dokumenterat varje steg i processen med sin
iPad. Minsta felsteg vid tillbakamonteringen kan innebära att
hela bildmotivet förskjuts och att fönstret blir för stort och
inte går att montera tillbaka.

När fönstret ”blyats” tar den kanske mest monotona arbets-
uppgiften vid. Renée och Niclas blandar själva till ett kitt, till-
verkat av linolja och krita. Det borstas sedan in emellan glaset
och blyet för att fönstret inte ska rassla. Sedan lägger man på
sågsån på rutan och krita för att suga upp kitt som hamnat
utanför kanterna. Dags att låta rutan stå och vila i två timmar.
Sedan rengör man, vänder på rutan och gör om samma proce-
dur med sågsån och krita.

HELA RENGÖRINGS- OCH renoveringsprocessen tar ungefär
en vecka per fönsterdel, så syskonen Kuhn har haft gott om tid
att studera bildmotivet med Jesus och fåren. Renée betraktar
ögat som vakar över Jesus och läser texten i undre delen av den
glasruta hon för stunden arbetar med: ”Den gode herden låter
sitt lif för fåren”.

– Förr var kyrkfönster ett sätt att kommunicera, konstaterar
hon. De fanns där för att ge de besökare som inte kunde läsa
en visuell berättelse. Den fungerade som något att försjunka i
när predikan, som ofta var på latin, blev för obegriplig.

Om några veckor ska de blyinfattade kyrkfönstren, som var
ett av bidragen i Stockholmsutställningen 1866, monteras till-
baka i koret i den före detta kyrksalen på Manillaskolan.

Om det inte regnar. För att stå på en skylift och montera
värdefulla fönster när det är blött och kallt är rena mardröm-
men. Till och med om man är blyfönsterspecialist i fjärde
generationen. *

SVERIGES FÖRSTA SKOLA FÖR DÖVA

MANILLASKOLAN, på
Djurgården i Stockholm,
var Sveriges första skola
för döva och hörselska-
dade barn och startade i
början av 1800-talet. Det
var den spanske ministern
Ignacio Maria del Cor-
ral som gav platsen dess
namn efter Filippinernas
huvudstad.

Nuvarande skolbyggnad
stod klar 1864 och ritades
av arkitekten Johan Adolf
Hawerman. I byggnadens
centrala del placerades
en kyrksal i två plan med
blyinfattade fönster. Den
finansierades till stor del
genom donerade medel,
bland annat från sånger-
skan Jenny Lind.

Byggnaderna har reno-
verats flera gånger under
åren. Kyrksalen restaure-
rades 1996 och återfick då
sitt ursprungliga utseende.
Manillaskolan förvaltas
av Statens fastighetsverk.
Idag bedrivs det en vanlig
grundskole- och gymnasie-
verksamhet i byggnaden,
Campus Manilla.

FOTO SFTV

FOTO THOMAS FAHLANDER

Ett brobygge för framtiden

PÅ 1990-TALET rekonstruerades vallarna och Vasaborgen Vadstena slott återställdes då till sin forna glans. Samtidigt uppfördes en klaffbro i trä för att inte slottets gamla stenbro skulle ta belastas för hårt. Men trots sin relativa ungdom har träbron i holländsk stil renoverats flera gånger.

– Redan 1999 fick vi renovera den första gången, då hade en del av träet helt enkelt ruttnat. Även 2005 bytte vi ut en del virke. Och 2008 blev bron påkörd av en båt, berättar Gunilla Bernspång, teknisk förvaltare på Statens fastighetsverk.

Den här gången har man tänkt om och angriper problemet från ett annat håll.

– Nu ersätts alla bärande träbalkar med stål och allt synligt trä byts ut från furu till ek. Så säkerställer vi att bron kommer hålla för framtiden.

FOTO SFV

HUVUDKONTOR PÅ NY ADRESS

STATENS FASTIGHETSVERKS huvudkontor finns sedan den 1 december på Sankt Paulsgatan 6 på Södermalm i Stockholm. Vi flyttar för att kunna slå samman flera av de kontor som tidigare funnits i södra och norra Bankhusen i Gamla stan samt i hyrda lokaler i närområdet. Postadress och växeltelefonnummer är desamma, det vill säga Box 2263, 11326 Stockholm samt 010-478 70 00.

FOTO SFV

FOTO SFV

NYA UPPDRAG FÖR SLOTTETS KOPPAR

VID RENOVERINGEN av Stockholms slott byts takets trasiga kopparplåtar ut mot nya – varpå de gamla plåtarna tas tillvara och får nya uppgifter. Metallen återanvänds bland annat som fönsterbleck kring slottets fönster och som robust beklädnad för receptionsdisken i Statens fastighetsverks nya huvudkontor.

Trots återfödelsen som diskbeklädnad har kopparplåten fått behålla sin ursprungliga, taktypiska form.

HUSSVAMP STÄNGER ODINSBORG

RESTAURANGEN Odinsborg i Gamla Uppsala är tillfälligt stängd för sanering. Vid en tillsyn i våras upptäcktes omfattande hussvampsangrepp på tre platser i byggnaden. Hussvampen äter upp cellulosan och smular sönder träet.

– Vi beklagar djupt att Odinsborg har drabbats på det här sättet. För såväl byggnad som verksamhet är det viktigt att vi kommer till rätta med angreppet, säger Mathias von Schlieben, fastighetschef vid SFV.

KULTURARV MED TECKENTOLKNING

SOM ETT LED i att tillgängliggöra kulturarvet för alla har det nu påbörjats ett arbete med att teckentolka berättelser om Statens fastighetsverks verksamhet. I dag finns det tolv färdigtolkade inslag, bland annat berättas det om Världsarv, Hemsö fästning och Vasamuseet och fler inslag är på väg.

Här hittar du dem alla:

www.sfv.se/sv/om-oss/teckentolkade-sidor-om-sfv

Värden som bär

Efter snart åtta månader som vikarierande generaldirektör vid Statens fastighetsverk kan jag konstatera att

SFV spänner över ett mycket större område än jag var medveten om när jag kom hit. SFV:s ansvar inkluderar allt från projekt i miljardklassen, förvaltning av regeringsbyggnader, kulturfastigheter, ambassader, teatrar och museer, slott och kojor, fyrar och fästningar till att ansvara för en sjundedel av Sveriges yta med skog, jordbruk och kronoholmar.

EN DEL AV mitt uppdrag är att verka för att den statliga värdegrunden efterlevs och är en del av myndighetens vardag samt att myndigheten har en god intern styrning och kontroll. Att arbeta med detta är av hög prioritet för mig och det har pågått under i stort sett hela året. Det är viktigt att hålla i minnet att det redan idag inom SFV finns en stor respekt för den statliga värdegrunden och att vi gör ett gediget arbete och är mycket stolta över att arbeta med att utveckla, förnya och bevara kultur- och naturarvet.

ETT BRA EXEMPEL på respekt för ursprunget och förmågan till nyskapande är den omfattande renoveringen av Nationalmuseumbyggnaden där Statens fastighetsverk inom kort lämnar tillbaka nyckeln till Nationalmuseum. Det känns fantastiskt att kunna lämna över en så storslagen

FOTO JOHAN TÖPEL

»Kulturarvets värden måste hela tiden diskuteras.«

och tekniskt avancerad fastighet som samtidigt är värdigt välbevarad.

KULTURARVETS VÄRDEN måste hela tiden diskuteras. I utredningen "Bostäder på statens mark" är syftet att initiera förhandlingar mellan staten och kommunerna för att hitta fler möjligheter att bygga bostäder på statlig mark. Kommunernas behov av bostäder ökar, men det innebär svåra avvägningar när också andra värden står på spel. Vi måste både beakta kulturarvet och det ökande behovet av bostäder och hitta lösningar i varje enskilt fall.

HÅLLBARHET ÄR ETT ämne som står högt på agendan i hela samhället. Vi och våra föregångare har förvaltat fastigheter i över 300 år så naturligtvis är hållbarhet ur alla aspekter en naturlig del av vår verksamhet. En aktuell fråga för oss är miljö- och energiarbetet som blir alltmer viktigt för att klara de övergripande klimatmålen. I höstens budgetproposition fick Statens fastighetsverk också ett

extra anslag till utökad installation av solceller under tre år.

Vi och våra hyresgäster har höga krav och det gläder mig därför att kunna avrunda med att den senaste tillbyggnaden för regeringskansliet i kvarteret Loen certifierats med betyget silver enligt Miljöklassningssystemet Miljöbyggnad.

BIRGITTA ÅGREN BÖHLIN,
vikarierande generaldirektör

POSTTIDNING B

RETURADRESS Kulturvärden c/o Titeldata, Box 15010, 167 15 Bromma

Prenumerera på Kulturvärden eller ändra din prenumerationsadress:

www.kulturvarden.prenservice.se eller ring 0770-457 152.

Mot en expeditions- och portoavgift på 160 kronor
får du fyra nummer av Kulturvärden.

Hyr kontor i världens äldsta bankbyggnad!

Nu hyr vi ut Södra Bankohuset i Gamla stan, Stockholm. Här finns vackra mötesrum, kontorsplatser för 95 personer och trappsteg nötta av Carl Michael Bellman.
Läs mer på www.sfv.se/ledigalokaler/banko